

Розділ: Гендерна психологія

УДК 159.922.1 + 316.663.2– 055.2

Особливості гендерно-рольової поведінки дівчат із різними типами статево-рольової організації особистості

Поспелова С.В.

У роботі розглядаються особливості гендерно-рольової поведінки дівчат при різних типологічних варіантах статево-рольової структури особистості. У дослідження взяли участь 145 дівчат у віці 19-22 років, з яких було сформовано три групи на основі визначення структурної моделі статево-рольової сфери. У результаті проведеного дослідження було показано вплив статево-рольових моделей на гнучкість, диференційованість та кількість засвоєваних і використовуваних гендерних ролей. Визначено різницю гендерно-рольового простору дівчат із зрілою (андрогінною) статево-рольовою моделлю та незрілими (континуально-ад'юнктивною і континуально-альтернативною) моделями.

Ключові слова: статево-рольова ідентичність, гендерні ролі, статево-рольова модель.

В работе рассматриваются особенности гендерно-ролевого поведения девушек при различных типологических вариантах полоролевой структуры личности. В исследования приняли участие 145 девушек в возрасте 19-22 лет, из которых были сформированы три группы на основе определения структурной модели полоролевой сферы. В результате проведенного исследования было показано влияние полоролевых моделей на гибкость, дифференцированность и количество усваиваемых и используемых гендерных ролей. Установлено различие гендерно-ролевого пространства девушек с зрелой (андрогинной) полоролевой моделью и незрелыми (континуально-адьюнктивной и континуально-альтернативной) моделями.

Ключевые слова: полоролевая идентичность, гендерные роли, полоролевая модель.

The problem of girl's gender-role behavior with different typological variations of gender role personality structure is considered in the article. The study involved 145 girls 19-22 years old, of which three groups were formed based on the sex-role sphere structural model determination. The study demonstrated the influence of sex-role models for flexibility, differentiation and the amount of assimilated and used gender roles. The distinction in girl's gender role space with mature (androgynous) sex-role model and immature (continuum-adjunctive and continuum-alternative) models has been shown.

Keywords: sex-role identity, gender roles, sex-role model.

Актуальність. Гендерна проблематика на сьогодні здобуває все більшого значення, і науковий інтерес до неї є закономірним і необхідним у суспільстві, що трансформується [1, 2, 3]. Психологічний аналіз феноменів гендерної й статево-рольової ідентичності [4] виявив, що статево-рольові властивості особистості є її базовими структурами й виконують визначальну роль у процесах адаптації й саморегуляції, підтримці психологічного й психосоматичного здоров'я, задоволеності міжособистісними стосунками тощо [4].

Суттєву роль у дослідженні гендерних особливостей особистості займає аналіз рівневих характеристик статево-рольової сфери, у той час як їхні внутрішні взаємозв'язки залишаються винесеними за дужки психологічного аналізу. Разом з тим, нечисленні роботи [4] показують значущість саме структурних зв'язків між витворами маскуліності й фемінінності, що відбито в моделі організації статево-рольової сфери: андрогінній, континуально-ад'юнктивній, континуально-альтернативній. Наявність тієї або іншої моделі статево-рольової сфери особистості визначає рівень її зрілості, нормативний або девіантний шлях її розвитку, особливості функціонування особистості в різних сферах.

Аналіз проблеми. Гендерні ролі являють собою один з видів соціальних ролей, набір очікуваних зразків (або норм) поведінки для чоловіків і жінок, які проявляються в поведінці індивіда. На соціокультурному рівні культури такі рольові позиції існують у контексті певної системи стереотипів маскуліності й фемінінності й пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює й переломлює у своїй свідомості й поведінці [5]. Таким чином, гендерні ролі можна розглядати як зовнішні прояви моделей поведінки й стосунків, які дозволяють іншим людям судити про приналежність індивіда до чоловічої або жіночої статі. Інакше кажучи, гендерна роль – це соціальний прояв гендерної ідентичності індивіда [5].

У літературі проблема засвоєння й функціонування гендерних ролей розглядається в основному в культурно-історичному контексті. Так, у теорії Хофстеда розходження гендерних ролей пояснюються ступенем гендерної диференціації культури або ступенем маскуліності або фемінінності тієї або іншої культури. І.С. Кон відзначає, що істотний вплив на спектр і особливості гендерних ролей робить історичний період розвитку суспільства [6]. Так, традиційна система диференціації статевої ролей і пов'язаних з ними стереотипів маскуліності-фемінінності відрізнялася наступними характерними рисами: жіночі й чоловічі види діяльності й особисті якості відрізнялися дуже різко й здавалися полярними; ці розходження освячувалися релігією або посиланнями на природу й представлялися нерушимами; жіночі й чоловічі функції були не просто взаємодоповнюючими, але й ієрархічними, жінці

приділялася залежна, підлегла роль [6]. У теперішній час, відзначається змішання й стирання границь між традиційними жіночими й чоловічими ролями: традиційні риси переплітаються із сучасними, відбувається і якісна зміна: поява ідеалу «вічної жіночності», наділення жіночої особистості чоловічими рисами (інтелектуальність, наполегливість, енергійність) і навпаки – наділення чоловіків жіночими якостями (терпимість, здатність зрозуміти іншого, емоційна чуйність).

Відзначається, що особливості засвоюваних і використовуваних гендерних ролей можуть служити як умовою, що благосприяє розвитку особистості за рахунок підтримки міжособистісного й міжгрупового взаєморозуміння й співробітництва, так і умовою, що перешкоджає самореалізації людини, оскільки можуть виступати бар'єрами в розвитку індивідуальності [7, 8].

Слід зазначити, що висока варіабельність гендерних ролей може бути пояснена й особистісними механізмами, а саме: впливом гендерної й статеворольової ідентичності, особливостями структурної організації особистості. Разом з тим, спеціальних досліджень, що дозволяють розкрити дані аспекти проведено не було, що робить дане питання відкритим і актуальним.

Метою роботи є визначення особливостей простору гендерних ролей дівчат з різними типологічними варіантами організації статеворольової сфери особистості.

Дослідницька вибірка складалася зі 145 дівчат. Вік досліджуваних 19-22 роки, даний віковий період відповідає періоду юності або ранньої дорослості (І. С. Кон), у якому в цілому завершено ріст і психофізіологічний розвиток організму й сформовано відносно зрілість особистості. Саме в цьому віці відбувається активне експериментування із засвоєними раніше моделями поведінки чоловіка й жінки, завершується процеси гендерної соціалізації й формування статеворольової структури особистості. Тому в даному віці проблеми формування гендерної ідентичності відбивають актуальні проблеми розвитку особистості. За соціальним статусом всі досліджувані є порівняними – є студентками харківських вузів. За родинним станом – 100% вибірки незаміжні і не мають дітей. За станом здоров'я – без явних ознак психічної й вираженої соматичної патології.

Усіх досліджуваних було розділено на групи на основі даних структурної статеворольової шкали (Кочарян О.С., Фролова Є.В.) [9], що дозволила визначити тип статеворольової моделі. Результати наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Частота зустрічальності статеворольових моделей у дівчат

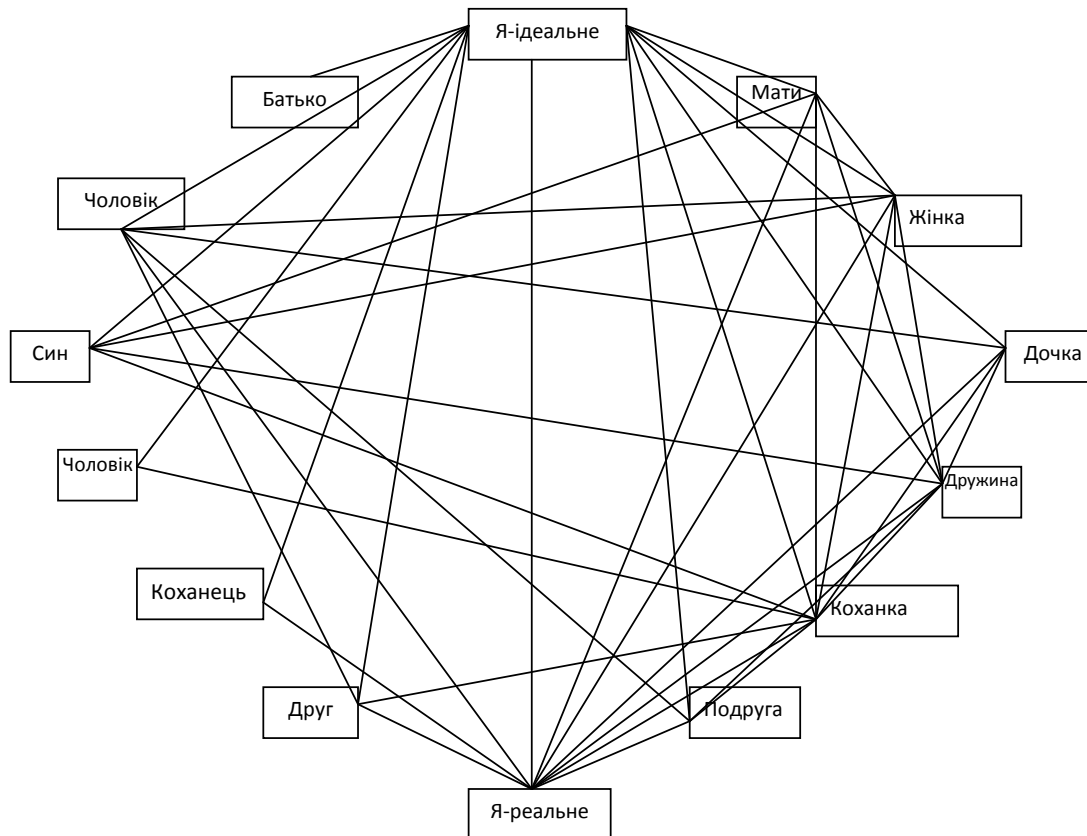
Модель структурної організації статеворольової сфери особистості	Кількість	Частота зустрічальності
Андрогінна	67	46 %
Континуально-ад'юнктивна	32	22 %
Континуально-альтернативна	46	32%

Як видно з таблиці 1, у дослідницькій вибірці найбільш представлена андрогінна статеворольова модель (46 %), яка уявляє собою незалежність маскулінних і фемінінних рис. Для дівчат, починаючи з віку 16-18 років, на думку О.С.Кочаряна, дана модель є нормативною [8]. Континуально-ад'юнктивна модель зустрічається в 22 % дівчат. Ця модель відбиває незрілу структуру М/Ф-симптомокомплексу, у якій маскулінність становить внутрішню єдність із фемінінністю, внаслідок незавершеності статевої сегрегації й нерозділеності маскулінних і фемінінних структур [8]. Континуально-альтернативна модель зустрічається в 32 % дівчат. У рамках даної моделі маскулінність і фемінінність сумарно становлять 100%, чим вище маскулінність, тим нижче фемінінність, і навпаки. Дана модель є незрілою й інвертною, тому що за даними О.С.Кочаряна, є характерною для підлітків чоловічої статі [8].

Таким чином, ми бачимо, що дівчат в період юності та ранньої дорослості спостерігається значна поширеність незрілих статеворольових моделей, більш властивих підлітковому періоду розвитку особистості, що може свідчити про психологічну інфантильність і перекручування процесу гендерної соціалізації особистості.

У дослідженні використовувалися наступні методи дослідження: 1) Структурна статеворольова шкала (Кочарян О. С., Фролова Є. В.) [7] яка була використана для визначення типу статеворольової моделі (на етапі формування дослідницьких груп) і визначення рівня виразності маскулінності й фемінінності в дівчат; 2) особистісний диференціал (Ч. Осгуда). Семантичними стимулами були такі конструкти: мати, жінка, дочка, дружина, коханка, батько, чоловік, син, коханець, образ власного «Я» (Я-реальне і Я-ідеальне); 3) Математико-статистичне оброблення результатів проводилося за допомогою кореляційний аналіз (за методом Спірмена), факторний аналіз (Extraction: principal components, ротация за методом Varimax gaw (використовувався програмний пакет Statistica 6.0).

Результати дослідження. На підставі отриманих даних було побудовано кореляційні матриці за вихідними даними (21 пари) індивідуально, для кожної досліджуваної дівчини. Аналіз одержаних плед дозволить встановити узагальнені матриці, що відбивають гендерно-рольовий простір, типовий для кожної дослідницької групи (рисунки 1, 2).

Примітки: на рисунок винесено тільки значущі кореляційні зв'язки ($p \leq 0,05$)
Рисунок 1. Гендерно-рольовий простір дівчат з андрогінною статево-рольовою моделлю

З даних, що розміщено на рисунку 1, стає зрозуміло, що гендерно-рольовий простір дівчат з андрогінною статево-рольовою моделлю є диференційованим, тобто містить у собі структури «Я», жіночі й чоловічі гендерні ролі. Всі ці конструкти перебувають у взаємозв'язку один з одним.

Необхідно відзначити той факт, що конструкт «Я-реальне» переважно пов'язаний з усіма жіночими гендерними ролями (подруга, коханка, дружина, дочка, жінка, мати), із чоловічих гендерних ролей в актуальний Его-стан включено тільки ролі «друг», «коханець» і «чоловік». В той же час конструкт «Я-ідеальне» наповнений усім спектром гендерних ролей, як чоловічих, так і жіночих. Це означає, що особистість дівчат із андрогінною статево-рольовою моделлю має потенціал зростання й розширення поведінкового репертуару.

Разом з тим, таке наповнення репертуару гендерних ролей може мати двояке трактування. З одного боку, виявлена особливість може бути проінтерпретована як диференційованість гендерно-рольового простору, гнучкість особистості й статево-рольової поведінки цих дівчат, їх високі адаптивні здатності. З іншого боку – як змішання й плутанина ролей, коли «усе пов'язано з усім» і немає можливості говорити про прийняття яких-небудь специфічних рольових позицій.

Дві інші дослідницькі групи виявили дуже незначну кількість кореляційних зв'язків, що характеризують їх гендерний рольовий простір й гендерно-рольову поведінку. Дані наведено на рисунку 2.

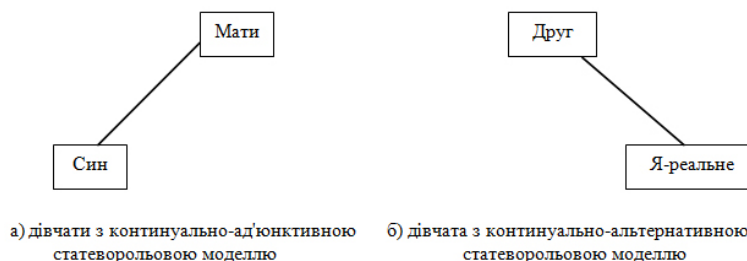

Рисунок 2. Гендерно-рольовий простір дівчат з континуально-ад'юнктивною і континуально-альтернативною статево-рольовими моделями.

З рисунку 2, видно, що гендерний рольовий простір дівчат з континуально-ад'юнктивною і континуально-альтернативною статево-рольовими моделями є недиференційованим, представленим малою кількістю зв'язків між гендерними ролями, що свідчить про ригідність особистості й гендерно-рольової поведінки. Тобто збереження в період юності та ранньої дорослості незрілих статево-рольових моделей призводить до обмеження гендерного функціонування особистості таких дівчат, збіднінню

репертуару гендерних ролей і зниженню адаптивних можливостей.

У дівчат з континуально-ад'юнктивною статево-рольовою моделлю пов'язаними між собою є гендерні ролі «син» і «мати», цей взаємозв'язок є інфантильним й вказує на незрілість гендерної сфери та й в цілому особистості цих дівчат. Причому дана рольова структура є Его-дистонною, тобто не пов'язаною з конструктом «Я».

У дівчат з континуально-альтернативною моделлю виявлено взаємозв'язок між образом «Я» і гендерною роллю «друг». Дана рольова структура є Его-синтонною, і відбиває обмеженість гендерної поведінки сферою дружніх стосунків.

На наступному етапі оброблення результатів ми провели факторизацію (обертання Varimax raw) простору гендерних ролей на матеріалі всієї вибірки (145 осіб). Результати факторизації представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Факторна структура гендерного рольового простору дівчат

Назва фактора	Фемінінна рольова ідентичність	Маскулінна рольова ідентичність
Склад фактора	Я-реальне (0,71) Я-ідеальне (0,77) Мати (0,62) Жінка (0,69) Дочка (0,57) Дружина (0,50) Коханка (0,43) Подруга (0,67)	Батько (0,84) Чоловік (0,85) Син (0,58) Друг (0,79) Чоловік (0,68) Коханець (0,44)
Вага фактора	32,5%	30,1%

Факторизація показала, що жіночі гендерні ролі дівчат з усіх груп включено в структуру образу «Я» (его-синтонна гендерно-рольова модель), а чоловічі ролі є відділеними від образу «Я» (его-дистонна гендерно-рольова модель), що свідчить про фемінінну структуру образу «Я».

Змінні, які було виявлено шляхом факторного аналізу, було піддано перевірці значущості розходжень між групами за допомогою t-критерію Стьюдента. Результати наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Розходження в організації рольової ідентичності дівчат

Рольова ідентичність	Розходження груп					
	t_{1-2}	Рівень значущості, p_{1-2}	t_{1-3}	Рівень значущості, p_{1-3}	t_{2-3}	Рівень значущості, p_{2-3}
Фемінінна	-0,60	0,55	0,48	0,63	-0,15	0,88
Маскулінна	0,44	0,65	0,36	0,72	0,96	0,34

Примітка: 1 - дівчата з андрогінною моделлю, 2 - дівчата з континуально-ад'юнктивною моделлю,

3 - дівчата з континуально-альтернативною моделлю.

З даних наведених у таблиці 3, видно, що перевірка значущості розходжень між групами за допомогою t-критерію Стьюдента не показала значущих результатів, що свідчить про те, що модель структурної організації статево-рольової сфери істотно не впливає на організацію рольової ідентичності дівчат. Незалежно від моделі жіночі гендерні ролі включені в структури «Я», а чоловічі відділені від «Я». Очевидно, така організація ідентичності в більшій мері визначається приналежністю до певної біологічної статі.

Висновки

На підставі одержаних результатів ми дійшли наступних висновків:

1. Структурна модель статево-рольової сфери особистості дівчат визначає особливості гендерно-рольового простору особистості й поведінки, а саме: гнучкість, диференційованість та кількість засвоєваних і використовуваних гендерних ролей, та не чинить серйозного впливу на структуру ідентичності дівчат.

2. Структура гендерно-рольового простору дівчат з андрогінною статево-рольовою моделлю є диференційованою: містить у собі всі жіночі й всі чоловічі гендерні ролі, та его-синтонною: усі гендерні ролі включено до образу власного Я.

3. Гендерний рольовий простір дівчат з незрілими (континуально-ад'юнктивною і континуально-альтернативною) статево-рольовими моделями є недиференційованим та представлений малою кількістю зв'язків між гендерними ролями, що свідчить про ригідність особистості, збіднення репертуару гендерних ролей.

Література

1. Бендас Т. В. Гендерная психология / Татьяна Владимировна Бендас – СПб: Пи-тер, 2006. – 431 с.
2. Клецина И. С. Гендерная психология и направления ее развития: Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клещиной // СПб, 2003. – 496 с.
3. Ениклопов С.Н. Концепции и перспективы исследования пола в клинической психологии / С.Н.Ениклопов, Н.В. Дворянчиков // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2002. – № 2. – Электронный ресурс .Режим доступа: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2930>.
4. Кочарян А. С. Личность и половая роль / Александр Суменович Кочарян – Харьков: Основа, 1996. – 176 с.
5. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства по-лов / Сандра ЛипсицБем. – пер. с англ. – М., РОССПЭН, 2004. – 336 с.
6. Кон И.С. Маскулинность как история / И.С. Кон // Гендерные проблемы в общественных науках: Сб. науч.тр. / Отв. ред. И.М. Семашко. – М.: РАН, 2001. – С. 9-38.
7. Клецина И. С. Гендерный подход и внутриличностные конфликты / И.С. Клецина // Женщина. Образование. Демократия: Материалы 2-й междунар. междисциплинар. науч.-практ. конф. – Минск, 2000. – С. 275-279.
8. Клецина И. С. Самореализация личности и гендерные стереотипы / И.С. Клецина // Психологические проблемы самореализации личности.– Вып. 2. – СПб., 1998. – С. 188 – 202.
9. Психодіагностична методика «Структурна статеворольова шкала» / Автоське свідощтво. Державна служба інтелектуальної власності України. Структурна статеворольова шкала / О.С.Кочарян, Є.В.Фролова – № 47034 від 02.01.2013; заява № 47295 від 30.10.2012.

Literatura

- 1.Bendas T.V. Gendernaya psichologiya / Tatyana Vladimirovna Bendas – SPb: Piter, 2006. – 431 s.
- 2.Klecina I.S. Gendernaya psichologiya i napravleniya ee razvitiya: praktikum po gendernoj psichologii / pod red. I.S. Klecinoy // SPB.: Piter, 2003. – 496 s.
- 3.Enikolopov S.N. Konceptii i perspektivy issledovaniya pola v klinicheskoy psichologii / S.N. Enikolopov, N.V. Dvoryanchikov // Zhurnal prakticheskoy psichologii i psichoanaliza. – 2002. – № 2. – Elektronnyj resurs. Rezhim dostupa: <http://psyjournal.ru/psyjournal/articles/detail.php?ID=2930>.
- 4.Kocharyan A. S. Lichnost i polovaya rol / Aleksandr Surenovich Kocharyan. – Kh.: Osnova. 1996. – 127 s.
- 5.Bem S. Linzy genera: Transformaciya vzglyadov na problemu neravenstva polov / Sandra Lipsic Bem. – per. s angl. – M., ROSSPEN, 2004. – 336 s.
- 6.Kon I.S. Maskulinnost kak istoriya / I.S. Kon // Gendernye problemy v obshhestvennyh naukah / Otv. red. I.M. Semashko. – M.: RAN, 2001. – S. 9-38.
- 7.Klecina I.S. Gendernyj podhod i vnutrilichnostnye konflikty / I.S. Klecina // Zhenshhina. Obrazovanie. Demokratiya: Materialy 2-j mezhhdunar. mezhdisciplinar. nauch.-prakt. konf. – Minsk, 2000. – S. 275 – 279.
- 8.Klecina I.S. Samorealizaciya i gendernye stereotipy / I.S. Klecina // Psichologicheskie problemy samorealizacii lichnosti. Vyp. 2. – SPb., 1998. – S. 188 – 202.
- 9.Psichodiagnostichna metodika «Strukturna statevorolova shkala» / Avtorske svidoctvo. Derzhavna sluzhba intelektualnoї vlasnosti Ukraїni. Strukturna statevorolova shkala / O.S. Kocharyan, E.V. Frolova – № 47034 vid 02.01.2013; zayava № 47295 vid 30.10.2012.